

Prav zdaj, ko se naše misli preoblikujejo v mrežo, moramo še vedno na različne načine raziskovati in opisovati individualnost.« Tako napoveduje romanu Matz v svojem delu *The modern novel. A short introduction*. (2004)

Alojzija Zupan Sosič s svojimi prenovljenimi študijami v knjigi prinaša poglobljena in nova spoznanja o sodobnem slovenskem romanu in ponuja kar nekaj odgovorov na vprašanja o njegovem razvoju in značilnostih. Knjiga predstavlja svojevrsten razgled po sodobnem slovenskem romanu (1990–2005) in hkrati pomemben prispevek k proučevanju le-tega oz. k literarni vedi. Pisana je v strokovno natančnem in premišljenem, vendar zelo brljivem jeziku.

Monografijo bodo zagotovo z veseljem uporabljali študenti slovenistike (pregledna zgradba, kratki povzetki) in učitelji slovenščine na vseh stopnjah, saj ponuja pregled in značilnosti pomembnejših romaneskni del od 1990–2005. Po njej utegne poseči tudi vsak drug literarno radoveden bralec, ki ga zanima sodobni roman, saj leta sodi med najbolj brane in tudi najbolj prodajane literarne vrste. Avtorica tudi zaradi slednjega svojemu delu in delom, ki bodo sledila, povečuje zanimivost in uporabnost ter širi možni krog bralstva.

Milena Kerndl
Maribor
milena.kerndl@guest.arnes.si

Vilko Novak: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. 947 str.

Slovar stare knjižne prekmurščine, ki ga je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je življenjsko delo etnologa, literarnega zgodovinarja in jezikoslovca **Vilka Novaka**, ki je bil tri desetletja zaposlen na etnološkem oddelku Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Svoje življenje je posvetil preučevanju prekmurskega jezika in slovstva. Med drugim je zasnoval in uredil *Izbor prekmurske književnosti* (1936), *Izbor prekmurskega slovstva* (1976), *Slovenske ljudske molitve* (1983). Kot izvrstni poznavalec stare prekmurske književnosti in njenega jezika se je lotil izpisovanja besed ter besednih zvez najpomembnejših del prekmurskih piscev 18. in 19. stoletja, katerega rezultat sta tudi *Slovar stare knjižne prekmurščine: Poskusni snopič* (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 1988, 73 str.) in *Slovar stare knjižne prekmurščine*.

Vilko Novak je med letoma 1977 in 1981 izpisal 25 jezikovno, avtorsko in vsebinsko

najznačilnejših del stare knjižne prekmurščine, ki so izšla med letoma 1715 in 1886. V slovarju so zastopani vsi pomembni protestantski in katoliški avtorji 18. in 19. stoletja: Franc Temlin, Mihael Sever, Štefan Küzmič, Mikloš Küzmič, Mihael Bakoš, Štefan Sijarto, Mihael Barla, Jožef Košič, Janoš Kardoš, Aleksander Terplan, Imre Agustič in Jožef Bagary. V slovar je vključena zelo raznolika tematika, ki se je pojavljala v takratni prekmurski književnosti, in sicer verska besedila, učbeniki in vzgojne knjige, zgodovinska besedila ter ljudski običaji, delno pa je izpisan tudi časopis *Prijatelj* (1875–1879). Štiri dela so bila izpisana popolno (Franc Temlin: *Mali katechismus*, 1715; *Abecedarium szlowenszko*, 1725; Mihael Sever: *Réd zvelicsánsztva*, 1747; Štefan Küzmič: *Vöre krsztsánszke krátki návuk*, 1754), druga pa delno. Za osrednji razvoj stare knjižne prekmurščine sta pomembni letnici 1715, ko je izšla prva knjiga v prekmurščini (*Mali katechismus* Franca Temlina), in 1919, ko se je s pri-

ključitvijo prekmurskega ozemlja k matični državi stara knjižna prekmurščina počasi začela umikati v zasebnost, danes pa jo kot nadnarečni pokrajinski jezik lahko slišimo v zasebnem sporazumevanju, v Porabju, pri evangeličanskih verskih obredih, uporabljajo pa jo tudi nekateri sodobni prekmurski pesniki in pisatelji. Vrh prekmurske književnosti je bil dosežen z *Nouvim zakonom* (Štefan Küzmič, 1771). Küzmič je ohranil nekaj kajkavskih izrazov in oblik, predvsem pa z novimi izrazi ubesedil v do takrat slovstveno nerazvitem jeziku vso vsebino tega za kulturni in jezikovni razvoj pomembnega dela. Njegovo delo je nadaljeval Jožef Košič s prevodom madžarske slovnice, v kateri je ustvaril tudi prekmursko terminologijo. Besede je prevzemal iz slovenskega tiska, kajkavščine ali pa jih je tvoril sam. Od začetka 18. stoletja lahko torej spremljamo prehod prekmurske verske in javne komunikacije iz kajkavske jezikovne oblike v živo prekmurščino.

Tako pri Prekmurcih kot tudi drugod po Sloveniji se je ustvarilo razlikovanje »slovensko« proti »prekmursko«, kar velja tudi oziroma predvsem za jezikovna vprašanja. Prekmurje je bilo od 9. stoletja do leta 1919 del Ogrske (Porabje je še danes del Madžarske) z madžarskimi šolami in madžarsko administracijo, kar je oviralo širjenje in sprejem osrednjega slovenskega standardnega jezika. Prekmurski pisatelji so sicer prevzeli nekaj izrazov tudi iz Dalmatinove *Bible*, vendar so vse bolj uveljavljali jezikovno obliko, temelječo najprej na ravninskih in goriških, pozneje tudi na dolinskih prekmurskih govorih. Tak jezik se je vse bolj osamosvajal in se pod vplivom hrvaške kajkavščine ter madžarske oblikoval v samostojni *prekmurski knjižni jezik*, ki je bil oblikovno, glasovno, leksikalno in slogovno povsem neenoten. Da je knjižna prekmurščina res sestavljena iz različnih govorov, lahko vidimo tudi iz najrazličnejših dvojnic (izgovornih, pisno-izgovornih, oblikoslovnih), saj so prekmurski pisci 18. in 19. stoletja uporabljali npr. **kokóut** tudi kokót '*petelin*', **čizma** tudi či-

žma '*škorenj*', **dòktor** tudi dòctor '*doktor, učitelj*', **nóuvi** in nóvi '*nov*', **spéjvati** tudi spéivati tudi spévati '*peti*', **vučitel** tudi vučiteo '*učitelj*', **žoltár** tudi žoltar '*psalm*', **teštamentom** tudi teštament '*oporoka, testament*', **včéla** -e in -é '*čebela*' idr.

Na podlagi 160.000 izpisov je prvo redakcijo gesel med letoma 1981 in 1987 opravil Vilko Novak (približno 16.000 slovarskih sestavkov), v *Poskusni snopič* pa je vključenih 124 iztočnic. Najprej je delo potekalo v okviru Sekcije za historične slovarje, pozneje pa je prešlo v Leksikološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer je bilo dokončno izbranih 14.880 iztočnic in 2.407 podiztočnic, ki jih lahko najdemo v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, katerega redakcijo je opravila Milena Hajnšek - Holz. Poleg občnoimenskih besed najdemo v slovarju tudi za prekmurski jezik neprecenljivo zbirko osebnih (npr. *Gejza, Margeca*), zemljepisnih (npr. *Böltinci, Sobota, Balkan polotok, Múra, Tigris*), veroslovnih in bajeslovnih (npr. *Boug, Sveti Düh*) ter drugih imen.

Posamezni slovarski sestavki si sledijo po abecedi iztočnic, ki so lahko tudi večleksemske (npr. **góri zrásti** '*zrasti, odrasti*', **dòli zbrisati** '*zbrisati, odpustiti*'). V slovarju najdemo tudi veliko enakopisnic, ki so razporejene po različnih kriterijih, in sicer npr. po besednih vrstah, ko je samostalnik (**ráven** -vni ž '*ravnina*') pred pridevnikom (**ráven** -vna, -o '*raven*') in prislovom (**ráven** '*zraven*'). Poleg glave iztočnice najdemo v slovarskem sestavku še razlago oziroma knjižno vzporednico, ponazarjalno gradivo, ponekod pa so dodane še podiztočnice, npr. primernik in presežnik pri pridevniku (pod iztočnico **vélíki** najdemo tudi podiztočnici **vékši** in **nájvékši**). Iztočnica je v glavi zapisana v oblikah, kot jih najdemo tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, in sicer samostalnik v imenovalniku in rodilniku ednine ali množine (**fáčuk** -a m '*nezakonski otrok*', **čin** -a m '*dejanje*', **obíst** -i ž '*ledvica*', **pítvo** -i s '*pijača*', **Dolénci** -ov m mn. '*Nizozemci*'), pridevniki, pridevniški

števniki in pridevniški zaimki so v vseh treh spolih (**pišlivi** -a -o prid. 'plešast', **edenájseti** -a -o vrstil. štev. 'enajsti', **mòj** -a -e svoj. zaim. 'moj'), glagol v osnovni obliki in v prvi osebi ednine (**múviti** -im nedov. 'mrmrati, godrnjati', **gvérati** -am dov. 'vrniti, povrniti'), druge besedne vrste pa samo v svoji osnovni obliki (**kàmči** prisl. 'vsaj', **čigli** vez. 'čeprav', **čres** predl. s tož. 'skozi', **èfata** medm. 'odpri se', **gòdi** člen. 'koli'). Iztočnica je prav tako opremljena s podatkom o naglasu, in sicer so dolžine označene z ostrivcem (**pádar** 'zdravnik', **veléjnje** 'ukaz'), kračine pa s krativcem (**ščúkati** 'tepsti z bičem', **dènok** 'vendar', **kaštiga** 'kazen'), pri čemer so bili upoštevani Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (Ljubljana, 1894–1895), *Slovar belinskega prekmurskega govora* Franca in Vilka Novaka (Murska Sobota, 1996) ter *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* Franceta Mukiča (Szombathely, 2005). Izgovor besed se ponavlja ne navaja, razen v nekaterih primerih, ko je beseda prevzeta iz tujih jezikov (**gulyas** -a [gújaš] m 'črednik, pastir').

Brez previda (vsaj nekaterih besed) bi bil *Slovar stare knjižne prekmurščine* za veliko morebitnih raziskovalcev in uporabnikov težko uporaben, zato je velika vrednost tega slovarja prav v razlagah iztočnic s slovenskimi standardnimi vzporednicami, ki so usklajene s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (Ljubljana, 1994), in sicer največkrat z nevtralnimi sopomenkami (**idéjnje** 'hoja, potek', **nevolák** 'revež'). Pri razlagi pomenov so si pomagali tudi s prej naštetimi priročniki (Pleteršnik, F. in V. Novak, Mukič) in *Rječnikom hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (ur. B. Finka, Zagreb, 1984–), po drugi strani pa slovar pri opredeljevanju besed, pomenov in stalnih zvez uporablja tudi slovnične, slovarske, vrednostne kvalifikatorje in kvalifikatorska pojasnila, ki dopolnjujejo pomensko ali slovnično razlago.

Največje bogastvo *Slovarja stare knjižne prekmurščine* je ponazarjalno gradivo, ki je velika zakladnica stare knjižne prekmuršči-

ne in prekmurskega življenja nasploh, ki lahko služi nadaljnjim leksikološkim, dialektološkim, etimološkim, frazeološkim, zgodovinskim, teološkim, primerjalnojezikoslovnim in drugim raziskavam, navedki pa so opremljeni tudi z bibliografskimi podatki (kratica dela, letnica, stran), npr.:

glasnik -a m *samoglasnik*: csi to eden drugi glasnik nasleduje AIN 1876, 6; ednoga glasnika völcüsü AIN 1876, 13; c pred glasnikom sze tak glászi AIN 1876, 6; Csi eden vküpglasnik med dvema glasnikma sztoji KOJ 1833, 6; glasznícze (vocalis, magánhangzó) KOJ 1833, 2; csi vu nyih osztri glaszniki szojo AIN 1876, 8; glasznícze, steri sze morejo brezi pomocsi drúge litere zgovárjati AIN 1876, 5; steri sze brezi pomocsi glasznikov nemrejo zgovárjati AIN 1876, 5; pred ovimi drúgi glaszniki sze etak glászi AIN 1876, 6¹

Če nekoliko natančneje pregledamo besedje, ki ga najdemo v tem slovarju, potem opazimo nekatere tipične značilnosti v razvoju prekmurskega glasovja. Tako lahko v vokalizmu opazimo npr. pozicijski razvoj *u*-ja (**vóra** 'ura'), diftong za nosnik (**róuka** 'roka'), prehod polglasnika v *e*-jevski glas (**dén** 'dan'), razvoj zlogotvornega *l*-ja naravnost v *u*-jevski glas (**vúk** 'volk') itn., za konzonantizem pa lahko v slovarju najdemo primere za metatezo *žre*- v *žer*- (**žerbé** 'žrebe'), asimilacijo *m*-ja na sledeči soglasnik (**sèdendesetkrat** 'sedemesetkrat'), ohranjanje soglasnika v pred *l* (**vlás** 'las'), izpad medsamoglasniškega -v- v večzložnih besedah (**ilojca** 'ilovica'), nastanek soglasnika *f* iz soglasniške skupine *hv* (**fála** 'hvala') ali prehod skupine *pt* v *ft* (**ftič** 'ptič'), prehod soglasniške skupine *tm* v *km* (**kmica** 'tema'), izgubo *h*-ja (**lâce** 'hlače'), ohranjanje skupine *šč* (**ěšče** 'še') in še veliko drugih primerov, ki samo dokazujejo vrednost slovarja za nadaljnja raziskovanja (stare knjižne) prekmurščine.

¹ AIN 1876 = Imre Agustič, *Návuk vogrskzoga jezika*, Budimpešta 1876; KOJ 1833 = Jožef Košič, *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov in Rábov*, Körmend 1845.

Zaradi bližine madžarščine in kajkavščine v prekmurskih besedilih najdemo tudi izraze iz teh dveh jezikov, npr. **orság** 'država' ali **istina** 'resnica' in **náime** tudi nájme 'namreč, izraža dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega'. Zunanji razpoznavni znak skupnega kulturnega prostora z madžarsko državo so torej nekateri madžarizmi in madžarska grafika (latinica z drugačnim sestavom grafičnih znamenj za sičnike in šumnike). Različni pisci so prekmurski knjižni jezik zapisovali z različnimi znaki za glasove, tj. črkovnimi znamenji, saj so npr. samo za današnji č uporabljali pet različnih črk oziroma dvočrkij, in sicer *cj*, *cs*, *ch*, *ts*, *č* (npr. *csrcjavka* in *čerčavka* = **črčavka** 'sodra'). Zelo pomemben je tudi vpliv hrvaške kajkavščine (predvsem v cerkvi), saj so prekmurske župnije dolgo časa pripadale k zagrebški škofiji (1094–1777).

Vilko Novak je z zgodovinsko-narečnim *Slovarjem stare knjižne prekmurščine* postavil spomenik prekmurskemu knjižnemu

jeziku, ki mu zaradi velike zgodovinske vloge pri ohranjanju slovenstva v Prekmurju v najtežjih trenutkih nadvlade sosednjih narodov tudi pripada. Jezik se v svojem tristoletnem razvoju ni veliko spreminjal, saj ga bodo zelo dobro razumeli tudi današnji govorniki prekmurščine, veliko manj pa seveda govorniki osrednjeslovenskih narečij, saj ima veliko posebnosti tako v oblikoslovju in skladnji kot tudi v besedju. Stara knjižna prekmurščina oziroma prekmurščina se s tem slovarjem pridružuje drugim jezikom, ki so opisani oziroma zapisani v enem izmed jezikovnih priročnikov, s čimer so postali »nesmrtni«. Slovar bo nepogrešljiv pripomoček pri nadaljnjih raziskovanjih prekmurskega jezika, književnosti in življenja nasploh na levem bregu reke Mure.

Damjan Huber
Rogašovci
damjan.huber@gmail.com

Miran Štuhec: *Aristokracija jezika in duha. Antologija slovenske esejistike po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Študentska založba (Knjižna zbirka Beletrina), 2005. 590 str.

V antologiji *Aristokracija jezika in duha* so zbrani eseji slovenskih avtorjev, ki so nastali po drugi svetovni vojni. Antologija prinaša besedila šestintridesetih piscev: seznanimo se z besednimi mojstroviniami Josipa Vidmarja, Edvarda Kocbeka, Lojzeta Kovačiča, Toneta Pavčka, Marjana Rožanca, Kajetana Koviča, Milana Dekleve, Draga Jančarja in drugih vidnejših ustvarjalcev. Vsebinsko logično se zaključuje z urednikovim razmišljanjem o esejistiki na Slovenskem; o slogovnih, miselnih in tematskih značilnostih piše Miran Štuhec tako, da poudari predvsem tiste avtorje, ki so za dinamiko korpusa odločilnejši. Urednik je zbral še pomembnejše biografske podatke esejistov ter jih strnil v *Beležki o piscih* na samem koncu knjige.

Miran Štuhec je z antologijo nedvomno zajel raznolikost slovenskega esejističnega ustvarjanja in pokazal na njegove glavne tematske ter idejne premike.

Antologij o eseju so se v preteklosti lotili tudi že Drago Šega (*Antologija slovenačkog književnog esaja*, 1964), Jože Pogačnik (*Sodobni hrvaški esej*, 1980), Matevž Kos (*Branje po izbiri*, 2004) ter Janko Kos (*Sodobni slovenski esej*, 1979); le-ta je v svoji knjigi iz leta 1979 predstavil pisce z različnim številom prispevkov. Korpus besedil je sedaj neprimerno večji, zato je v *Aristokraciji jezika in duha* vsakemu izmed avtorjev dodeljen prostor le za eno delo, a je mogoče trditi, da knjiga kljub temu prinaša temeljit uvid v obravnavano področje. Bra-